

A Magyarországon készült első hangosfilmfelvételek története

Néhány héttel ezelőtt a *Magyar Világ 1938–1940* című időszakos kiállításához kapcsolódó tudományos konferencián *A Mesterfilm Kft. szerepe a nemzeti szellemű filmgyártás megteremtésében* címmel elhangzott előadásomat bővítettem ki a megjelenés előtt álló konferenciakötetbe. A hangosfilmgyártás történetéhez szerettem volna néhány adatot pontosítani. A szakirodalom szerint az első, Magyarország területén, magyar nyelven felvett hangosfilm egy Horthy Miklós beszéd. De ezen kívül semmi konkrétumot nem találtam róla. Azok a szerzők sem említik a felvétel őrzésének a helyét, esetleges hozzáférhetőségét, akik írtak a keletkezéséről.¹ Utána nézve, legnagyobb meglepetésemre 15 digitalizált, a szakirodalom által nem ismert hangosfilmfelvételt találtam az 1929–1930-as évek fordulójáról az egyik amerikai egyetem könyvtárának honlapján, a Fox Movietone hírgyűjteményben.² Történetük a következő:

William Fox

<https://hu.wikipedia.org/wiki/William>

Az 1920-as évekre a világon több, egymással versengő hangrendszer fejlesztettek ki. A nagy amerikai stúdiók – Paramount, MGM, Twentieth Century, Fox Film Corporation, Universal, Warner Bros. – a profit növelésének céljából kísérleteztek is ezekkel. Azonban részben a technikai tökéletlenségük, részben a bevezetés hatalmas beruházás- és tőkeigénye miatt egyikük sem merte használni egyiket sem. 1925-ben a Warner testvérek a Vitaphone rendszer mellett döntöttek, amely külön lemezre felvett hangot szolgáltatott a filmhez. Ugyanekkor a Fox hatmillió dollár értékű részvény kibocsátása révén vásárolta meg a Movietone elnevezésű hangosító rendszert, amely a hangot magára a filmszalagra rögzítette. Kibővítette a filmhíradó részlegét, majd 1926. március elsején bemutatta és valamennyi mozijában elkezdte játszani első saját készítésű *Movietone tanulmányok* című hangosfilmjét.

---

¹ Például Nemeskürty 1983. 349., Fekete 2016. 13.

² A Dél-Karolinai Egyetem Könyvtára 2006-ban kezdett hozzá a Mozgóképek Kutatási Gyűjtemények Digitális Videotára (MIRC-DVR) tervezésének, amelyben 2012-től érhetőek el az első digitalizált filmfelvételek. A gyűjtemény részét képezi a Twentieth Century Fox által 1980-ban az egyetemnek ajándékozott hét millió lábnyi nitrátos és négy millió lábnyi biztonságos film az 1919-től 1934-ig és az 1942-től 1944-ig tartó időszakból. Ebből kétezer órányi a szerkesztett híryanag. A Fox Movietone hírgyűjteményből 9578 darab digitalizált film érhető el a <https://mirc.sc.edu/> oldalon. Az ismertetésre kerülő tizenöt felvétel eredeti leírását, adatait és pontos elérhetőségét tanulmányunk Függelékében közöljük.

1927 áprilisában az elnök-tulajdonos William Fox³ már a Times Squaren lévő ötezer férőhelyes Roxy moziban vetítette hangosfilmhíradóit. Néhány éven belül a világ 34 ezer mozija használta ezt a rendszert. 1929-re a Fox Movietone News hatvan riportere járta a világot, és a stúdió heti négy alkalommal adott ki új filmhíradót.

27	Salamon	Január 5/9	"	"	Moses Klein	Hanni
27	Wolf	Január 5	"	"	Michael Fuchs	Hanni
27	Moses	Január 23	"	"	Avra Gurefiev	Genetel
279	Sida	Január 31	"	"	Moses Klein	Rachel
287	Hajem	Január 6	"	"	Sechel Friedman	Sarah
309	Ester	Január 8	"	"	Isak Tannenbaum	Henni
316	Amalia	Január 10	"	"	Leopold Reschafsky	Mamma
304	Sarah	Január 11	"	"	Gyula Adler Dacher	Amalia
277	Sara	Január 22	"	"	László Stein	Rebeka
405	Moses	Január 22	"	"	Henrietta Ralkman	Hanni
465	Isak	Január 23	"	"	Moses Weiss	Foga
226	Wolf	Január 24	"	"	Samuel Gittman	Tani

A Tolcsvai Izraelita Hitközség születési anyakönyvének 1879. januári első bejegyzései

<https://www.familysearch.org/en/>

1929. május 24-én érkezett Budapestre a Fox Movietone News operatőre, Hans von Pebal.⁴ Nem volt ismeretlen Magyarországon, két évvel azelőtt már járt itt. Akkor Mezőkövesden és az Alföldön forgatott filmhíradójuk számára, még hangfelvétel nélkül.⁵ Mostani látogatásán bemutatta a hangosfilm-felvevőgépet, mely egy autóba volt beépítve. Az előző hetekben sorra járta Európa különböző államait, a spanyol királytól Mussoliniig sok mindenkivel készített

³ Fox, William (Fuchs, Wolf) (Tolcsva, 1879. január 5. – New York, 1952. május 8.) filmvállalat tulajdonos. Születéséről ellentmondások a források, ezért a Tolcsvai Izraelita Hitközség anyakönyvének bejegyzését vettük alapul. (A jiddis Wolf magyar megfelelőjének a Vilmost tekintették.) A család még abban az évben az Egyesült Államokba vándorolt, a gyermek a William Fox nevet vette föl. 1904-ben filmszínházat vásárolt, majd filmforgalmazással is foglalkozott. 1915. február 1-jén alapította a Fox Film Corporationt, mely filmjeit elsősorban a saját moziiban vetítette. 1924-ben építette fel saját stúdióját Hollywoodban. 1929-ben megkísérelte a konkurens MGM részvényeit felvásárolni, a tranzakcióhoz rossz feltételekkel hatalmas kölcsönt vett fel. Az októberi New York-i tőzsdekrach és egy monopóliumellenes eljárás miatt a saját részvényei elvesztették az értéküket, magyarul William Fox tönkrement. Sajtóhírek szerint 20 millió dollár készpénzért és öt éven keresztül folyósított évi 500 ezer dollár díjazásért megvált a Fox Film Corporation tulajdonjogától és elnöki posztjától. 1935-ben a cégei ellen folyó csőd eljárás során megpróbált egy bírót megvesztegetni, ami miatt fél évre börtönbe kellett vonulnia. Szabadulása után visszavonultan élt. Volt cége, a Fox Film Corporation 1935 nyarán egyesült a két évvel korábban alapított Twentieth Century-val. Így jött létre az ismert Twentieth Century Fox stúdió.

⁴ Pebal, Hans von (1896–1953) operatőr. A Nagy Háborúban a monarchia hadseregének repülőszázadosaként szolgált. Az 1920-as évek elejétől a Fox Film operatőre. Élményeiről 1948-ban *Ein Filmreporter erzählt... Seltsame Wege und Erlebnisse* címmel jelent meg könyve.

⁵ Az amerikai Fox filmgyár megkezdte Magyarország filmre vitelét. *Uj Nemzedék*, 1927. október 12. 8. Feltehetőleg ezekről a filmekről van szó: <https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A53702> és <https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A50897>

hangosfelvételt. Most azért jött Budapestre, hogy Horthy Miklós kormányzót, József királyi herceget, Bethlen István gróf miniszterelnököt és még számos politikai nagyságot fölvegyen. Azonban a mérnökének betegsége miatt ez ekkor elmaradt.⁶

Augusztus végén a *Magyarország* Hans von Pebal rövid időn belül bekövetkező érkezéséről írt. A kormányzóról készülő film felvételét szeptemberre jelezte. Megemlítette, hogy Pebal szerkeszti világszerte a Fox Movietone Newst, és a föld különböző részein összesen kétszáz operatőr áll a rendelkezésére.⁷

Hans von Pebal

<https://www.theatermuseum.at/onlinesammlung/detail/389292/>

1929. december közepén újra Budapestre érkezett Hans von Pebal, ekkor már Stapler mérnökkel együtt a Fox Movietone hangosfilmfölvéző kocsiján. Utazásuk célja a tavasszal és nyáron elmaradt forgatások pótlása volt. Elsőként 13-án, pénteken, a tatai Eszterházy-féle parkban, az ottani nagyszerű vadászterületen készítettek hangosfelvételt.⁸ Sajnos, ennek digitalizált változatát nem találtuk meg a Fox Movietone hírgyűjteményben. Amennyiben ez tényleg megtörtént, tudomásunk szerint ez az első Magyarország területén készült, magyarul beszélő hangosfilmfelvétel.

December 15-én, vasárnap délelőtt a gödöllői-kerepesi koronauradalmi területen forgattak, ahol a vadászon megjelent Horthy Miklós kormányzó, József királyi herceg, Bethlen István gróf miniszterelnök és számos közéleti szereplő. A hírlapi tudósítás szerint „Foxék remekül sikerült fölvételeket készítettek a kormányzóról és az egész vadásztársaságról. A hangosfilmen nagyszerűen érvényesül a vadászat minden egyes mozzanata és minden elhangzott szó. Fölvétel készült a vadászatot követő ebédről is. A nagyszerűen sikerült fölvételek megnyerték a kormányzó, valamint az egész vendégsereg tetszését.”⁹ Egy másik lap részletesebben leírja a forgatás részleteit. „Pebal elmagyarázta a hangosfilm felvétel technikáját. Azután megkezdődött a

⁶ Hans Pebal, az amerikai Fox Movietone News európai riportere Budapesten. *Budapesti Hírlap*, 1929. május 26. 17.

⁷ Szeptemberben készül a kormányzóról a Fox-hangfilm. *Magyarország*, 1929. augusztus 25. 11.

⁸ Mi újság a filmvilágban? *Budapesti Hírlap*, 1929. december 17. 13. A vasárnapi gödöllői fácánvadászaton készítették az első hangosfilmet Horthy Miklós kormányzóról és vadásztársaságáról. *Magyarország*, 1929. december 17. 12.

⁹ Mi újság a filmvilágban? *Budapesti Hírlap*, 1929. december 17. 13.

vadászat. A felvevőgépet a kormányzó közelében állították fel. Az operatőrök dolgoztak. Durrogott a fegyver, vonítottak a kutyák, látványos képek és kitűnő hangok kerültek a gépbe. A legfestőbb képet is a kormányzóról vették fel. Egy fácán röppent fel, egész közel a kamerához. A kormányzó célzott, egy dörrenés, csodaszép lövés, a fácánt eltalálja. Száz és száz toll hull az avarra, lezuhan a fácán. A kutya odaszalad, felemeli a lelőtt fácánt. Apportíroz. Bethlen miniszterelnök és József főherceg néhány szót is mondott a gép előtt, majd az operatőrök a vadászebédet is megörökítették.”¹⁰

Hans von Pebal (a kamera mögött jobbról) a gödöllői vadászaton forgat
<https://www.museumap.hu/record/-/record/oai-aggregated-bib5850198>

A Fox küldöttsége engedélyt kért arra is, hogy Horthy Miklós kormányzó, József királyi herceg, Bethlen István miniszterelnök felvételének elkészülte után az ország ismertebb vidékeire is ellátogathassanak, így „Mezőkövesdre, a Hortobágyra, Szeged és Kecskemét környékére, ahol a speciális magyar dalokról, zenés táncokról vesznek fel hangosfilmet. Néhány hétig tartózkodnak itt és a több ezer méterre terjedő filmet azután az egyes híradókban fogják esetről-esetre megjelentetni. Budapesti tartózkodásuk alatt néhány ismert pesti színésztől és színésznőtől is készítenek hangos fölvételeket, ezenkívül külső fölvételek lesznek a várbeli őrségváltásról, a honvédségről és számos budapesti specialitásról, úgyhogy rövidesen Budapest és Magyarország is bekapcsolódik a nemzetközi hangosfilm-propagandába.”¹¹

¹⁰ Hangosfilm a kormányzóról. Vasárnap délelőtt volt az első felvétel. *Az Est*, 1929. december 18. 25. Kiemelés az eredetiben. A lap nem tud a tatai forgatásról, szerinte a gödöllői volt az első. Amennyiben *Az Est*nek van igaza, akkor utóbbi felvétel tekinthető a fenti értelemben vett első hangosfilmnek. Digitalizálva elérhető a Fox Movietone hírgyűjteményben a 4-854-es számon.

¹¹ E héten elkészül a hangosfilm-fölvétel Horthy Miklós kormányzóról, József főhercegről, Bethlen István grófról és több előkelőségről. *Magyarország*, 1929. december 10. 12.

A kormányzó beszédének a filmre vitele végül 1929. december 19-én, csütörtökön történt. Legbővebben *Az Est* tudósított róla, szokásos stílusában. „Csütörtök délután pontban negyed három órakor a beszélőfilm bevonult a budai Várba és az ördögös masina lefotografálta Horthy Miklós kormányzót és erre a célra írt beszédet, amellyel üdvözölte az északamerikai Egyesült-Államok polgárait és meghívta őket: tekintsék meg Budapestet, a Duna királynőjét.”¹² A lap jólétesültségét bizonyítandó, intim információkat is megosztott olvasóival. Így Pebalról közölte, hogy a kormányzó már gyermekkorában ismerte, ugyanis édesapja, aki szintén Pólában szolgált, jó barátja volt. A forgatáson megjelent Horthy kíséretében szárnysegédje, Scholz András sorhajókapitány, a külügyminisztériumból dr. Walter Ernő miniszteri titkár – ugyanis a Fox bármely felvételét csak a minisztérium felügyelete mellett készíthette el –, a stúdió részéről pedig Pebal mellett Stapler mérnök.

Az Est, 1929. december 21. 3.

A hírlap beszámolója szerint a beszéd első mondatainál nagy premier plánban vette a kamera a kormányzó arcát. Ezután néhány lépéssel távolabb ment a géptől, hogy a filmen a teljes alakja legyen látható. A Kossuth Lajosról szóló rész után az erős szél miatt rövid ideig leálltak, s a következő jelenetben a kormányzóról térdig érő kép készült, majd újra egész alakossal folytatódott. Az utolsó mondatnál

¹² Elkészült a beszélőfilm Horthy Miklósról. *Az Est*, 1929. december 21. 3. Kiemelés az eredetiben.

az operatőr újra premier plánra váltott. Összesen 165 méter filmet forgattak 20 perc alatt.¹³

Stapler mérnök, dr. Walter Ernő, Hans von Pebal és vitéz nagybányai Horthy Miklós
Filmkultúra, 3. (1930) 1. sz. 1.

A Fox Movietone hírgyűjteményben talált digitalizált anyag – mely a 4-852-es számon azonosítható – 5 perc 28 másodperc, és nem is a fentebb leírt módon következnek a jelenetek. Azt azonban teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy a megtalált anyag az akkor készült felvétel, vagy annak egy része. Ugyanis a Magyarságkutató Intézet Nyelvtervezési Kutatóközpont vezetője és munkatársa, *Katona József Álmos* és *Szabó Zsuzsa* a filmről leírták és lefordították a Horthy Miklós által elmondottakat. Ez pedig lényegében megegyezik a korabeli *Filmkultúra* című folyóiratban megjelent magyar és angol nyelvű beszéddel.¹⁴ Egy másik felvétel is található a kormányzóról a hírgyűjteményben 5-355-ös számon, 1 perc 41 másodperc hosszúságban és 1930-as keletkezési idővel. A korabeli sajtó szerint csak egy angol nyelvű felvételt készített a Fox Horthyval. Ebben a rövidebb filmben is ugyanarról beszél, mint az előzőleg ismertetett hosszabban, mindössze annyi a különbség, hogy egyik alkalommal a Várpalota falánál, a másikon pedig a kőkorlát előtt. Így nagy valószínűséggel mindkét film ugyanakkor készült, csak egy másik beállításról, ismétlésről lehet szó utóbbi esetében.

A kormányzó beszédében kitűnően használta ki a nálunk akkor még ismeretlen hangosfilm kínálta lehetőséget. Mielőtt bárki is minősítené mondatait, ne feledjük el, hogy az amerikai mozinézőhöz, az egyszerű kispolgárhoz szólt. A beszéd felépítése is ennek megfelelő. Első részében örömet fejez ki Horthy a lehetőségért, hogy az amerikai szabad városokhoz szólhat. Említést tesz egyetlen

¹³ Uo.

¹⁴ Nagybányai vitéz Horthy Miklós, Magyarország kormányzója magyarul és angolul megszólalt a hangosfilmen... *Filmkultúra*, 3. (1930) 1. sz. 2.

politikusunkról, akiről egyáltalán hallhatott az átlagamerikai, Kossuthról. Azzal hozzá közelebb a híradó leendő nézőit, ill. hallgatóit, hogy megemlíti Kossuth kongresszusi szereplését. Ezután, beszéde második részében csodálatát fejezi ki az Egyesült Államok fejlettsége, jóléte iránt, szimpátiát remélve a híradó nézőiben. Végül, a harmadik részben Magyarországot, annak történelmi szerepét és természeti szépségeit dicsérve, meghívja az amerikai polgárokat, hogy turistaként látogassanak el a Duna királynőjének nevezett Budapestre.

A kormányzó a hangosfilmfelvételen
<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A22774>

Az *Est* tudósítása szerint a felvett anyag 1929. december 21-én reggel „az *Orient-expresszel elindult Amerika felé, hogy néhány nap múlva, január elején a világ legnagyobb mozijában, a Roxyban Amerika, az amerikaiak és az amerikai magyarok elé kerüljön.*”¹⁵ Ez utóbbiról, azaz arról, hogy a film a mozikba került-e, biztosat nem tudunk. Egy 1930. február eleji tudósítás szerint a „felvétel – amint egy amerikai kablogramm¹⁶ éppen a napokban jelentette – *nagyon jól sikerült.* A filmtekercset ugyanis már kivitték Amerikába s ott beleillesztik valamelyik legközelebbi Movietone Journalba.”¹⁷ Tehát, ha igaz a hír, ekkor még, több mint egy hónappal elkészülte után nem játszották, csak tervezték azt. Február közepén a *Magyar Hírlap* riportot készített Peballal. Ebben az operatőr felsorolta az addig leforgatott 14 filmjét, elsőként említve a Horthyval készültet. „A kormányzó angol nyelven beszélt az amerikai közönséghez. Felhívta a figyelmüket

¹⁵ Elkészült a beszélőfilm Horthy Miklósról. *Az Est*, 1929. december 21. 3. Kiemelés az eredetiben.

¹⁶ Pontosabban cablegram: Kábeltávirat, olyan távirat, amely víz alatti kábelen érkezik.

¹⁷ Új hangosfilmfelvételt készítenek a kormányzóról. *Ujság*, 1930. február 8. 2. Kiemelés az eredetiben.

Magyarország természeti szépségeire és invitálta a külföldet az ország megtekintésére. *Ez a film nagyon jól sikerült, már játsszák is Amerikában.*¹⁸ Ami viszont a Fox Movietone hírgyűjteményből látható, a Horthyról készült két felvétel szerkesztetlen, vágatlan alapanyag. Az említett 15 filmből mindössze három, az 5-183-as, az 5-200-as és az 5-540-es számú az elkészült filmhíradó, utóbbi kettő Pebal és Stapler közreműködését is feltüntetve.

Hans von Pebal ezután folytatta magyarországi működését. Még két filmet forgatott 1929 utolsó napjaiban. Az elsőben komondorok, kutyasétáltatás látható, a másodikban egy éjszakai jelenet során tűz mellett a Csínom Palkót éneklők tárogatókísérettel. Az 1930-as év első felvételei az Operában készültek. A Fox a Bánk bánt, a Hunyadi Lászlót és a Farsangi lakodalmat kívánta felvenni, pontosabban ezeknek az operáknak egy-egy jelenetét. Január 9-én az Operaház színpadán a Hunyadi László budavári díszletei között a teljes zenekar és a tánckar részvételével folytak a felvételek. A karmester Berg Ottó volt, a balettkar élén Keresztes Mariska, Kőszegi Ferenc és Brada Dezső táncoltak. A következő napokra tervezték a további részletek és Morlin Amadé operaházi titkár angolnyelvű köszöntőjének felvételét.¹⁹ A hírgyűjteményben nem találtuk meg.

Az egyik hangoshíradó kezdőképe

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A50895>

Egy január 19-én megjelent sajtóhír szerint Pebal a következő héten Romániába fog utazni, ugyanis a kormány tagjaival tervezett felvételeket a közbejött hágai konferencia miatt egyelőre nem tudja elkészíteni.²⁰ Az utazás

¹⁸ Az operaház balettje csárdást táncol, uccai cigánygyerekek hegedülnek a Fox-gyár magyar hangos-híradóján. *Magyar Hirlap*, 1930. február 15. 3. Kiemelés az eredetiben.

¹⁹ Ma hangosfilm felvétel volt az Operában. A Bánk bán, a Hunyadi László és a Farsangi lakodalom kerül hangosfilmre. *Az Est*, 1930. január 10. 4.

²⁰ A hágai konferencia miatt elmaradnak a hangosfilmfelvételek Bethlen grófról és a kormány többi tagjáról. *Magyarország*, 1930. január 19. 12.

feltehetőleg nem következett be, ugyanis a *Magyar Hírlap* február 15-i számában riportot közölt Peballal a kétszemélyes stáb addigi munkájáról. Az operatőr elmondta, hogy eddig tizennégy felvételt készítettek Magyarországon, amelyekből hatot már játszanak a filmszínházak. Ezután a Horthyról készült filmről beszélt, amelyet fent már idéztünk. Majd részletesen beszámolt a forgatásokról és az azokon szerzett élményeiről. "Lefotografáltuk [...] az operaház balettjét, természetesen előadás közben. Készítettünk egy felvételt kis cigánygyerekekről, akik az uccán csoportokba összeverődve járnak, benéznek nagy bérházak udvarára, hegedülnek és így keresik kenyerüket. Mindezek persze hangosfilm-felvételek. Az operaház balettkara igazi csárdást táncolt el nekünk, dekoratív nemzeti viseletben, az egyik legjobb magyar cigányzenekar kíséretével. Azután készítettünk egy hosszabb filmfelvételt a pesti ucca életéről. Automobilunkon elindultunk a Millenniumi emlékműtől, végigrobogtunk az Andrássy úton, a Belvároson és a Lánchídon át Budára, fel a Várba. A felvételen hallani lehet a pesti ucca különös zaját. Mert minden nagyvárosnak megvan a maga jellegzetes lüktető lármája. Hallani lehet a pesti villamosok csengetését, az autók túlkölését, lovak nyerítését, az újságárufiút, amint a címekeket kiabálja s a hajók túlkölését a Dunán. Azután lefotografáltunk egy hangszert, ősi magyar zeneinstrumentumot: a tárogatót. A tárogatóművész, akiről a felvételt készítettük, szép kuruc dalokat fújt el a felvevő-apparátus előtt. A Várban lefotografáltuk a művésziesen öltözött gárdistákat. Majd kimentünk egy telepre, ahol különböző magyar tenyésztésű kutyákat vettünk fel."²¹ A beszámolóból felismerhetőek a Fox Movietone hírgyűjtemény egyes filmjei: Mint említettük, operaházi felvételt nem találtunk, a feltűnően hamisan hegedülő cigánygyerekek a 4-966-os, az operaház balettkara által népviseletben előadott csárdás az 5-200-as, a várbeli jelenet az 5-540-es számot viseli a gyűjteményben. A pesti utca zajáról készült filmre nem akadtunk rá az archívumban, a kutyákról és a tárogató életképről forgatottakat pedig már említettük.

1930. március 1-jén ünnepelte az ország Horthy Miklós kormányzóvá választásának 10. évfordulóját. A rendezvénysorozat kezdetén az államfő megkoszorúzta a Millenniumi oszlopnál az Ismeretlen Katona emlékművét. A hírlapok tudósítása szerint Fox Movietone hangosfilmfelvevő autója rögzítette az eseményt.²² A hírgyűjteményben a felvételt nem találtuk meg.

Az elkövetkezendő másfél hónapban a Fox magyarországi működéséről alig találtunk hírlapi tudósítást, azonban ebben az időszakban készült felvételeket is őriz az archívum. Így a Himnuszt és a Hiszekegyet éneklő operaházi kórusról, Petschauer Attila magyar kardvívó olimpiai bajnokról, vívást tanuló hölgyekről, állatkerti főkaetetésről, falusi jelenetekről templomozással és tánccal, esküvőről, lovassági hadgyakorlatról.

²¹ Az operaház balettje csárdást táncol, uccai cigánygyerekek hegedülnek a Fox-gyár magyar hangos-híradóján. *Magyar Hírlap*, 1930. február 15. 3. Kiemelés az eredetiben.

²² Magyarország és a külföld ünnepli Horthy Miklóst. *Az Est*, 1930. március 2. 1., Magyarország kormányzójáról készített felvételt a Fox-Movietone Pesten tartózkodó riportere. *Nemzeti Sport*, 1930. március 2. 14.

Ekkor azonban meglepő gyorsasággal eltávozott az országból a Fox stábja. Pebal elutazása előtt nyilatkozott a *Pesti Naplónak*. Elmondta, utasítást kapott, hogy hagyja el Magyarországot, tegye át működésének színhelyét a Balkánra és Törökországra. Szerinte a magyar bürokrácia igen gyakran útját állta annak, hogy feladatát a kellő gyorsasággal végezhesse el. Főként a filmcenzúrát okolta, amely felülvizsgálta felvételeit annak ellenére, hogy eleve csak a külügyminisztérium felügyelete mellett forgatható, de panaszkodott a vámkezelésre, és a magas vámtételekre is. Mindezek hátráltatták a felvételeinek a kellő időben való továbbítását. Neki pedig igazoló jelentéseket kellett küldenie a késedelmek okairól. „Így például egyik legkínosabb eset volt, amikor a kormányzó úrról készített felvételeket is csak napokkal később tudtam elszállíttatni, s így ezek a felvételek olyan későn érkeztek Newyorkba, hogy akkor már elveszítették aktualitásukat.”²³ Feltehetőleg a 10 éves évfordulóról készített filmre gondolt, mert ez volt időponthoz kötve. A riport végén Pebal elutazása miatt a teljes felelősséget a magyar állami bürokráciára hárította, amely ellehetetlenítette munkavégzését. „Úgy látszik, *panaszkodó igazoló jelentéseim miatt történt az az intézkedés központunkban, hogy engem az itteni felvételek beszüntetésére és továbbutazásra utasítottak.*”²⁴

Hangosfilmen a várbéli őrségváltás

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A23812>

A szakirodalomban felmerült egy olyan vélemény is, hogy Pebal áthelyezésének más oka is lehetett. Ugyanis 1929 őszén egy filmvállalkozás elkezdte a *Csak egy kislány van a világon* című némafilm gyártását. A befejezését 1930 tavaszára tervezték, azonban addigra már néhány budapesti mozi beszerezte

²³ A magyar cenzúrabizottság volt az oka, hogy Horthy Miklós kormányzóról készített hangosfilmfelvételek – elvesztették aktualitásukat. Miért hagyja el Magyarországot Hans von Pebal? *Pesti Napló*, 1930. április 16. 10.

²⁴ Uo. Kiemelés az eredetiben.

a hangosfilmet lejátszó vetítőgépeket, és mutattak már be külföldön készített hangosfilmeket is. Így azt találták ki a bukás elkerüléséhez, hogy néhány jelenetet utólag hangosítanak. „Pebal szívesen – és nyilván jó pénzért – segített a magyar filmeseknek, és rendelkezésre bocsátotta a Fox automobilba szerelt hangfelvevő berendezését. A kocsi begördült a Hunnia filmgyár udvarába, kábeleket vezettek a hangszigeteléssel akkor még el sem látott műterembe, ahol Bura Sándor cigányzenekara játszott, s fölvette a zenét, Jávor Pál dalait és négy-öt szót.”²⁵ 1930 tavaszán készült egy hangosrövidfilm is a Hunnában, *A kutyaidomító* címmel. Pebal volt az operatőr. Azonban ekkor még a Hunnia nem volt alkalmas hangosfelvétel készítésére, a modernizált műteremben a Tobis-Klang rendszert csak 1931. április 29-én vették használatba. Tehát nagy valószínűséggel ez a rövidfilm is a Fox berendezésével készült. Egy monográfia szerzője feltételezi, ezek a feketemunkák vezethettek Hans von Pebal áthelyezéséhez.²⁶

Tanulmányunk szempontjából végül is teljesen mindegy, mi volt az oka Pebal elutazásának. Magyarországot jó ismerte, otthonosan mozgott, kitűnő kapcsolatai voltak, élén a kormányzóval. Áthelyezése sajnos véglegesnek bizonyult, és nagy szerencsétlenség, hogy a Fox nem küldött helyette mást. Az elkövetkezendő években még sok érdekes hangosfilmhíradó készülhetett volna Magyarországon.

Történészként csak arra vállalkozhattam, hogy megírjam az általam most megtalált hírgyűjtemény magyarországi filmjei készítésének történetét. Véleményünk szerint azonban a Nemzeti Filmarchívum szakemberei számára megérne egy helyszíni kutatást, van-e a Twentieth Century Fox által a Dél-Karolinai Egyetem Könyvtárának ajándékozott anyagok között további Magyarországon készült, vagy egyéb magyar vonatkozású filmrészlet. A tanulmányunkban bemutatott felvételek változó minőségűek, azonban a magyar múlt egy itthon hozzá nem férhető részéről van szó. Ezenkívül, ami első, vagy az elsők között van, az mindenképpen megérdemli a kiemelt figyelmet. Ezért csak javasolni tudjuk a filmek nagyfelbontású digitalizálásainak a megvásárlását, restaurálását, és a közönségnek való bemutatását.

Itt szeretnék köszönetet mondani *Katona József Álmosnak* és *Szabó Zsuzsának* a Magyarságkutató Intézet Nyelvtervezési Kutatóközpont vezetőjének és munkatársának Horthy Miklós angol nyelvű beszédének leírásáért és magyarra fordításáért.

Felhasznált irodalom

Fekete 2016. Fekete Dávid: 85 éves a magyar hangosfilm. Az 1931–1944 közötti magyar filmgyártás mérföldkövei és aktualitásai. In: *A magyar hangosfilm plakátjai 1931–1944.* Szerkesztette: Fekete Dávid. Győr-Budapest, 2016.

---

²⁵ Nemeskürty 1983. 350.

²⁶ Kőháti 1996. 320.

Köháti 1996. Köháti Zsolt: *Tovamozduló ember tovamozduló világban. A magyar némafilm 1896–1931 között.* Magyar Filmintézet, Budapest, 1996

Mudrák – Deák 2006. Mudrák József – Deák Tamás: *Magyar hangosfilm lexikon.* Attraktor kiadó, Gödöllő, 2006.

Nemeskürty 1983. Nemeskürty István: *A képpé varázsolt idő.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.

Kása Csaba

Függelék

Fox Movietone News Story Magyarországon készült hangosfilmfelvételei 1929–1930

1. Archduke Joseph von Hapsburg--outtakes

Fox Movietone News Story 4-854

December 14, 1929.

Description Archduke Joseph von Hapsburg, Admiral Miklos von Horthy, and entourage hunting.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A42930>

2. Admiral Miklos Von Horthy--outtakes

Fox Movietone News Story 4-852

1929. [december 19.]

Description Admiral Miklos von Horthy speaking to the American people. Scene of Horthy walking with his adjutant, Captain Scholz, at Hungarian Royal Palace.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A42918>

3. Horthy on tourism--outtakes

Fox Movietone News Story 5-355

1930. [1929. december 19.]

Description Regent Admiral Nikolaus Horthy reads, in English, an invitation inviting people (tourists) to visit Hungary.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A22774>

4. Hungarian watch dogs (Komondor)--outtakes

News Story 4-913

December 20, 1929.

Description Various scenes of dogs in kennels, being walked, and barking. Unidentified woman talking about the dogs. Group of men walking and carrying dogs.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A44344>

5. Hungarian border patrol--outtakes

Fox Movietone News Story 5-90

January 7, 1930.

Description Hungarian Border Patrol Police re-enact campfire scenes of the first Border Patrol from 150 years prior. Nighttime scenes include patrolmen playing the clarinet and singing around the campfire. Scenes also include a horse and a dog.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A48599>

6. Hungarian dances--outtakes

Fox Movietone News Story 5-200

January 18, 1930.

Description Men and women dressed in traditional costumes perform folk dances while musicians play.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A50895>

7. Feeding seals--outtakes

Fox Movietone News Story 5-173

January 18, 1930.

Description Zookeepers feeding seals and sea lions fish as people watch. Zookeeper lets a bystander participate. Polar bears can be seen in the background; close up shots of the polar bears. A group of children look on.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A43481>

8. Fencing--outtakes

Fox Movietone News Story 5-211

January 20, 1930.

Description Various scenes include Attila Petschauer, Olympic Champion, demonstrating his skill by dueling with another man. Various scenes of Petschauer speaking in Hungarian and English, addressing the camera.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A53987>

9. Royal Hungarian Opera chorus--outtakes

Movietone News Story 5-204

January 21, 1930.

Description Scenes of the Royal Hungarian Opera Chorus singing the National Anthem.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A53960>

10. Hungarian society girls take up fencing--outtakes

Fox Movietone News Story 5-183

January 24, 1930.

Description Women perform fencing exercises to piano musical accompaniment. The women have a costume change, and put on masks to continue in choreographed fencing matches. The women perform more exercises under the watchful eye of the male instructor. More exercises under the watchful eye of the male instructor. The girls remove their jackets and continue to follow the teacher's instructions. In addition, the girls are shown in their winter jackets between

exercises, and finally crowd around the teacher as he speaks about fencing for recreational purposes.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A50900>

11. Hungarian street scenes--outtakes

Fox Movietone News Story 5-532

February 24, 1930.

Description Scenes include men playing cards outside thatched roof cottage with men and women spectators watching. All wearing traditional costumes. Medium shot same. Long shot street with horse drawn carriages, bicyclist, and people walking around (some wearing traditional folk costumes. Various scenes people entering and leaving church. Various scenes of people performing traditional folk dance.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A23796>

12. Hungarian country wedding--outtakes

Fox Movietone News Story 5-533

February 26, 1930.

Description Various scenes of bride and groom, wearing traditional folk costumes / dress, appear before local official. Scenes of the marriage ceremony, moving the bride's bed to the groom's home via horse-drawn cart and a band playing music.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A23798>

13. Hungarian cavalry--outtakes

Fox Movietone News Story 5-670

March 14, 1930.

Description Various scenes of army cavalry drilling in formations. Scenes of soldiers firing machine guns. Cavalry maneuvers and men charging around the camera platform. Horses jump over hurdles.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A41828>

14. Gypsy children musicians--outtakes

Fox Movietone News Story 4-966

1930.

Description A group of children playing music outside of a house. The person in house throws money out of the window. Closer shot of two boys playing the violin.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A49861>

15. Changing the guard--outtakes

Fox Movietone News Story 5-540

1930.

Description Scenes of the Changing of the Guard ceremonies held before Budapest Palace. Also includes a marching band, large crowds and military on parade. Includes opening titles.

<https://mirc.sc.edu/islandora/object/usc%3A23812>

Admiral Miklos Von Horthy – outtakes**A Fox Movietone News Story 4-852 szövegének leírata**

It gives me great pleasure to address the free cities of the United States of America in the name of the Hungarian nation through this epoch-making American invention, the talking film. At this occasion I cannot but recall those relations going back for almost a century which one of the greatest sons of our country, Kossuth has created between our two nations and who had the privilege of addressing Congress in interpreting the sacred cause of Hungarian liberty.

[REP.] At this occasion I cannot but recall those relations going back for almost a century which one of the greatest sons of our country, Kossuth has created between our two nations and who had the privilege of addressing Congress in interpreting the sacred cause of Hungarian liberty.

In the past, as well as in present day the Hungarian people is penetrated by friendly feelings towards America... towards America. We admire its great prosperity, as well as the high standards of its economic, technical and cultural development. We are dazzled by the gigantic inventions and by the splendid spiritual efforts which – like as many milestones – mark the stages of the progress of civilisation and set the example to be followed by mankind. Hungary, though much smaller in size, is endeavouring to the limited extent of its modest means to follow this magnificent example and to take its share in the constructive work.

[REP.] ...and to take its share in the constructive work.

The beauties lavished by nature upon our small country are national assets and the historical part Hungary played in this section of Europe, on the border of Orient, draw every year thousands of foreigners to the land of the Magyars, the capital of which, Budapest in its splendid setting may well be called the Queen of the Danube. The Hungarian nation will be happy if as many as possible of you will come and see and satisfy themselves as to what Hungary is like and to give us an opportunity to receive you in genuine, sincere hospitality.

[REP.] The Hungarian nation will be happy if as many as possible of you will come and see and satisfy themselves as to what Hungary is like and to give us an opportunity to receive you in genuine, sincere hospitality.

[REP.] It gives me great pleasure to address the free cities of the United States of America in the name of the Hungarian nation through this epoch-making American invention, the talking film.

Horthy Miklós tengernagy – jelenetek

A Fox Movietone News Story 4-852 szövegének Magyar fordítása

Nagy örömmre szolgál, hogy a magyar nemzet nevében szólhatok az Amerikai Egyesült Államok szabad városaihoz e korszakalkotó amerikai találmány, a hangosfilm segítségével. Ez alkalommal csak felidézni tudom azokat a majdnem egy évszázadra visszanyúló kapcsolatokat, amelyeket országunk egyik legnagyobb fia, Kossuth alakított ki nemzeteink között, és akinek abban a kiváltságban volt része, hogy beszédet tarthatott a Kongresszusban a magyar szabadság szent ügyéről.

[ISM.] Ez alkalommal csak felidézni tudom azokat a majdnem egy évszázadra visszanyúló kapcsolatokat, amelyeket országunk egyik legnagyobb fia, Kossuth alakított ki nemzeteink között, és akinek abban a kiváltságban volt része, hogy beszédet tarthatott a Kongresszusban a magyar szabadság szent ügyéről.

A múltban, csakúgy, mint most a magyar nép barátságos érzelmekkel viseltetik az amerikai nemzet iránt... az amerikai nemzet iránt. Csodáljuk országuk nagy jólétét és magas gazdasági, technikai és kulturális fejlettségét. Elkápráztatnak minket a kolosszális találmányok és azok a ragyogó szellemi erőfeszítések, amelyek - megannyi mérföldkőként – jelzik a civilizáció előrehaladásának stádiumait és követendő példát mutatnak az emberiségnek. Magyarország, bár méretét tekintve jóval kisebb, arra törekszik, hogy kövesse ezt a nagyszerű példát, és hogy kivegye a részét ebből az építő munkából, már amennyire szerény eszközei ezt lehetővé teszik.

[ISM.] ...és hogy kivegye a részét ebből az építő munkából, már amennyire szerény eszközei ezt lehetővé teszik.

Azok a gyönyörű helyek, amelyekkel oly bőkezűen ajándékozta meg kis országunkat a természet, a mi nemzeti kincseink; s az a történelmi szerep, amelyet Magyarország töltött be Európának e részén, a keleti határon, minden évben külföldiek ezreit vonzza a magyarok földjére, melynek gyönyörű környezetben fekvő fővárosát, Budapestet joggal nevezik a Duna királynőjének. A magyar nemzet boldog lesz, ha amennyien csak tudnak, eljönnek hozzánk, meglátják és meggyőződnek arról, hogy milyen is Magyarország, és alkalmat adnak nekünk arra, hogy valódi, őszinte vendégszeretettel fogadjuk Önöket.

[ISM.] A magyar nemzet boldog lesz, ha amennyien csak tudnak, eljönnek hozzánk, meglátják és meggyőződnek arról, hogy milyen is Magyarország, és alkalmat adnak nekünk arra, hogy valódi, őszinte vendégszeretettel fogadjuk Önöket.

[ISM.] Nagy öröömre szolgál, hogy a magyar nemzet nevében szólhatok az Amerikai Egyesült Államok szabad városaihoz e korszakalkotó amerikai találmány, a hangosfilm segítségével.

FILMKULTURA

A Kormányzó beszéde:

Örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy eme korszakalkotó amerikai találmány: a hangos film útján, a Magyar Nemzet nevében üdvözölhessem a nagy Amerika szabad polgárait.

Ez alkalommal lehetetlen meg nem emlékezni arról, a majdnem egy évszázados kapcsolatról, amelyet hazánk nagy fia, Magyarország egykori kormányzója: Kossuth Lajos még a múlt században teremtett meg közöttünk s aki abban a kitüntetésben részesült, hogy a Magyar Nemzet szabadságának szent ügyéért az amerikai szenatusban szólalhatott fel.

Mi magyarok, mindég őszinte barátjai voltunk és vagyunk Amerikának. Csodáljuk annak hatalmas, szinte korlátlan méretű fejlődését, gazdasági, technikai és kulturális magaslatát. Bámulatba ejtenek technikai találmányai és szellemi életének óriási fejlődése, amelyek az egész emberiség haladásának határkövei, követendő példaként állanak a nagyvilágon, s mi, — ha sokkal szerényebb viszonyok között is — igyekezzünk követni Önöket ezuton és kivesszük részünket a munkából e téren is!

Kis országunk természeti szépségei, nemzeti értékeink, lovagiasságunk és a hagyományos magyar vendégszeretet a külföldiek ezreit vonzza Magyarországra, fővárosunk: Budapest, pedig festői fekvésével méltán nevezhető a Duna királynőjének.

Nagyon fogunk örülni, ha Önök közül minél többen személyesen is igyekeznek majd meggyőződést szerezni mindezekről s minél többüket üdvözölhetjük majd ezután is körünkben.

★

It gives me great pleasure to adress the free citizens of the United States of America, in the name of the Hun-

garian nation through this epoch-making American invention: the talking film.

At this occasion I cannot but recall those relations, going back for almost a century, wich one of the greatest sons of our country: Louis Kossuth, once Governor of Hungary, has created between our two nations and who had the priviledge of adresssing Congress in interpreting the sacred canee of Hungarian liberty.

In the past as well as in present days the Hungarian people is penetrated by the most friendly foelings towards America. We admire its powerful and almost illimited prosperity as well as the high standard of its economic, technical and cultural development. We are dazzled by the gigantic inventions and by the splendid spiritual efforts wich — like as many milestones — mark the stages of the progress of civilisation and set the example to be followed by mankind. Hungary, though much smaller in size, is endeavouring, to the limited extent of its modest means, to follow this magnificent example and to take its share in this constructive work.

The beauties lavished by nature upon our small country our national assets and the historical role Hungary played in this part of Europe, on the borderline between Occident and Orient draw every year thousands of foreigners to the land of the Magyars the capital of wich: Budapest, in its splendid setting may well be called the Queen of the Danube.

The Hungarian nation will be happy if as many as possible of you will come and see and satisfy themselves as to what Hungary is like and to give us an opportunity to receive you in genuine sincere hospitlity.